

УДК 347.72.037:334.722.012.324

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.4.24>

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ В РАМКАХ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Негода Ілля Антонович,

orcid.org/0009-0007-6531-7999

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ,
помічник судді

Господарського суду Київської області

У статті досліджується доктринальне розуміння корпоративного контролю та пропонується розширити розуміння цієї категорії такими ознаками впливу, як цілеспрямованість, регулятивність, організованість. Додатково підкреслюється, що корпоративний контроль здійснюється та ґрунтується на корпоративно-правових засадах, основну з яких становить майнова участь у статутному капіталі товариства, оскільки факт внесення вкладу економічно зумовлює набуття учасником корпоративних прав. У вказаному аспекті проаналізовано проблематику корпоративного контролю у товаристві з обмеженою відповідальністю з несформованим статутним капіталом. Дістало додаткової аргументації твердження про те, що корпоративний контроль є пропорційною величиною щодо розміру частки у статутному капіталі товариства. Несплатена частина частки у статутному капіталі не є об'єктом цивільного обороту, не породжує відносин контролю між таким учасником і товариством у контексті впливу на діяльність такої юридичної особи. Участь в управлінні товариством має виникати після внесення вкладу до статутного капіталу товариства. Корпоративний контроль проаналізовано в аспекті доктрини «проникнення за корпоративну вуаль». Вплив учасника на волю товариства може створювати небезпеку для майнового обороту, зумовлену його обмеженою відповідальністю за зобов'язаннями товариства. Впливу учасника товариства має кореспондувати несення ним усіх ризиків, пов'язаних зі збитками товариствами внаслідок управлінських рішень, аж до «проникнення» до особистого майна учасника. У статті аналізується вплив на ступінь корпоративного контролю диспозитивних положень статуту товариства, які передбачають додаткові права учасників, серед яких особливе значення мають конструкції, які визначають порядок переходу часток до третіх осіб, як такі, що свідчать про його внутрішню замкненість. Пропонується розуміння корпоративного контролю як цілеспрямований, організуючий і регулятивний вплив власника частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю за реалізації ним права на управління, який є пропорційним розміру частки у статутному капіталі, об'єктом якого є господарська діяльність, формування виконавчих органів товариства й ухвалення локальних актів товариства учасника, згідно із законодавством України та відповідними локальними актами товариства.

Ключові слова: корпоративний контроль, корпоративні права, товариство з обмеженою відповідальністю, частка у статутному капіталі, пропорційність здійснення прав.

Nehoda Ilya. Essence and fundament principles of corporate control within a Limited liability company

The article examines the doctrinal understanding of corporate control and proposes to expand the understanding of this category by incorporating such features of influence as purposefulness, regulatory nature, and organization. It further emphasizes that corporate control is exercised and based on corporate legal principles, with the primary one being property participation in the company's share capital, since the contribution of capital economically leads to the acquisition of corporate rights by a participant. In this regard, the issue of corporate control in a limited liability company with an unformed share capital is analyzed. The assertion that corporate control is proportional to the size of the share in the company's share capital receives further support. The unpaid portion of a share in the share capital is not a subject of civil turnover and does not create control relations between such a participant and the company in the context of influencing

the activities of such a legal entity. Participation in the management of the company should arise after the contribution to the company's share capital has been made. Corporate control is analyzed within the context of the "piercing the corporate veil" doctrine. A participant's influence on the company's will can pose a risk to economic transactions, due to the limited liability they have for the company's obligations. The participant's influence should be matched by bearing all the risks associated with the company's losses resulting from management decisions, including the potential for "piercing" into the participant's personal assets. The article examines the impact of the company's charter provisions, which grant additional rights to participants, on the degree of corporate control. Among these, particular importance is placed on provisions that determine the procedure for transferring shares to third parties, as they indicate the company's internal exclusivity. It is proposed to understand corporate control as the targeted, organizing, and regulatory influence of a shareholder in the charter capital of a limited liability company when exercising their management rights. This influence is proportional to the size of the shareholder's stake in the charter capital and focuses on the company's business activities, the formation of its executive bodies, and the adoption of internal regulations by the participant, in accordance with Ukrainian legislation and the company's relevant internal regulations.

Key words: corporate control, corporate rights, limited liability company, stake in charter capital, proportional exercise of rights.

Проблематика корпоративного контролю розглядається в різних галузях знань: управління, економіки, юриспруденції, у рамках дослідження таких феноменів, як корпоративне управління, корпоративні спори, захист прав учасників корпоративних конфліктів, злиття та поглинання. Найбільш повно тема корпоративного контролю в господарських товариствах розкривається щодо акціонерних товариств, що, на нашу думку, зумовлене тим, що легальне визначення контролю надавав Закон України «Про акціонерні товариства» у редакції до 23 березня 2017 р. [1], а також його доступністю для теоретичного дослідження через наявність інформації, що міститься в системі депозитарного обліку цінних паперів (ст. 133 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки») [2]. Корпоративний контроль у товариствах з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) не досить досліджений, попри те, що це найбільш поширена організаційно-правова форма товариства.

Проблематику сутності корпоративного контролю розглядали А.В. Смітюх, О.А. Беяневич, В.І. Цікало, Ю.М. Жорнокуй, І.В. Лукач, А.В. Мягкий та інші автори. Однак, незважаючи на значні наукові доробки в цій сфері, у сучасних умовах гармонізації цивільного законодавства подальшого дослідження потребують питання визначення об'єкта, суб'єктів і засад корпоративного контролю.

Мета статті полягає в удосконаленні формулювання корпоратив-

ного контролю, зокрема й щодо товариств із несформованим статутним капіталом, проведенні аналізу диспозитивних положень статутних документів, які можуть визначати ступінь корпоративного контролю учасника товариства.

Легальне визначення поняття «корпоративний контроль» міститься в Законі України «Про захист економічної конкуренції», згідно з яким контроль – можливість однієї чи декількох юридичних та/або фізичних осіб чинити вирішальний вплив на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, зокрема завдяки: праву володіння чи користування всіма активами чи їх значною частиною; праву, яке забезпечує вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання; укладенню договорів і контрактів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання; заміщенню посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особою, яка вже обіймає одну чи кілька із зазначених посад в інших суб'єктах господарювання; обійманню більше половини посад членів наглядової ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які

вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в іншому суб'єкті господарювання [3]. Прикметним для цього визначення корпоративного контролю є те, що воно сформульоване шляхом переліку способів його здійснення, однак ці способи не стосуються контролю, який здійснюється суто учасниками ТОВ. Наприклад, такий спосіб корпоративного контролю, як укладення договорів і контрактів, які дають можливість визначити умови господарської діяльності, надання обов'язкових до виконання вказівок або виконання функцій органу управління суб'єкта господарювання, виконують органи управління, суб'єктний склад яких часто не тотожний складу учасників ТОВ.

А.В. Смітюх визначає корпоративний контроль через обсяг правомочностей учасників товариства, що зумовлені корпоративною часткою. Науковець під корпоративним контролем розуміє вплив (позитивний або негативний, кожен із яких, у свою чергу, виявляється вирішальним, кворумним або ініціюючим), який здійснює чи може здійснювати учасник або група учасників корпоративної господарської організації на таку організацію та її господарську діяльність, реалізуючи коло правомочностей, що визначають обсяг корпоративного права учасника (учасників) брати участь в управлінні корпоративної господарської організації або через забезпечення неможливості набуття чи реалізації іншими учасниками певних правомочностей чи ініціювання ними корпоративних процедур, передбачених законом і локальними корпоративними актами, залежно від розміру сукупної корпоративної частки учасника (учасників) корпоративної господарської організації [4, с. 45]. Додатково до визначених А.В. Смітюхом характеристик корпоративного контролю як впливу їх можна розширити через такі його ознаки, як: *цілеспрямованість*, як ознака корпоративного контролю передбачає, що діями суб'єкта корпоративного контролю керує його уява про те, яким має бути об'єкт впливу (господарська діяльність, органи управління тощо) для досягнення поставлених ним цілей; *організованість* – відображає пов'язаність зі створенням організаційного механізму ТОВ; *регулятивність* – завдяки регулюю-

чому впливу учасника досягається необхідний стан упорядкованості та стійкості системи управління товариства.

Феномен корпоративного контролю, як і будь-яке правове поняття, доречно розкрити з погляду об'єкта впливу, суб'єктів і підстав виникнення.

З аналізу визначення поняття контролю, яке наведе в Законі України «Про захист економічної конкуренції», висновується, що об'єктом є господарська діяльність, формування виконавчих органів товариства й ухвалення локальних актів товариства. О.А. Беляневич зазначає, що контроль з боку власників корпоративних прав полягає в можливості ухвалення або відхилення рішень органами товариства, формування їх персонального складу (наглядової ради, колегіального виконавчого органу, призначення одноосібного виконавчого органу). Такий контроль є впливом на діяльність корпорації з боку осіб, що мають право на його здійснення за законом, внутрішніх документів корпорації, з метою забезпечення їхніх інтересів [5, с. 167].

Суб'єктом корпоративного контролю варто розглядати учасника ТОВ, адже правовий зв'язок учасника з товариством є наслідком його участі у формуванні майна товариства або придбання частки в попереднього учасника. А.В. Смітюх у своєму дисертаційному дослідженні послідовно доводить, що внесення корпоративного вкладу концептуально має передувати виникненню корпоративного паю (частки), отже, як корпоративних прав, так і відносин участі як правового зв'язку, саме факт внесення вкладу економічно зумовлює набуття учасником корпоративних прав [6, с. 155–234].

Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон України «Про ТОВ») визначено, що кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або вилучені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства [7]. Проте цим Законом не врегульовано

питання здійснення корпоративних прав учасником, яким не внесено до статутного капіталу ТОВ вкладу після закінчення вказаного строку. В аспекті розв'язання питання щодо корпоративного контролю учасника, який не виконав або виконав частково свої обов'язки із внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ, Конституційним Судом України в рішенні № 1-рп/2013 від 5 лютого 2013 р. (справа № 1-3/2013) надано офіційне тлумачення того, яким чином треба визначати кількість голосів учасників товариства: пропорційно розміру їхніх часток у статутному капіталі, які зазначені в Єдиному державному реєстрі, чи пропорційно їхнім реальним (фактичним) вкладом, які вони внесли (сплатили) до статутного капіталу, під час визначення повноважності загальних зборів учасників товариства та результатів голосування за ухвалення рішень. Зокрема, Конституційний Суд України вирішив, що у визначенні повноважності загальних зборів учасників ТОВ та результатів голосування за ухвалення їхніх рішень ураховується кількість голосів учасників, визначена пропорційно розміру їхніх часток у статутному капіталі, що встановлений статутом ТОВ, незалежно від вартості реально внесених (сплачених) ними вкладів, тільки протягом першого року із дня державної реєстрації товариства (натепер відповідно до ст. 14 Закону України «Про ТОВ» протягом шести місяців) [8]. Зазначений підхід, як зауважує О.А. Беляневич, у більш широкому контексті підводить до висновку, що за межами цього «пільгового» періоду підлягає врахуванню вартість реально внесених (сплачених) учасниками вкладів, а наслідком невиконання учасником його обов'язку стосовно внесення вкладу має бути обмеження кількості його голосів та інших прав пропорційно до розміру фактичного внесення вкладу [9].

Однак убачається, що підхід, визначений у згаданому рішенні Конституційного Суду України, не узгоджується із сучасним науковим доробком і чинним законодавством України. У науковій літературі домінує позиція про те, що корпоративному праву притаманний принцип пропорційності майнової участі в товаристві. Корпоративні права зумовлені розміром частки, здійснення учасниками корпо-

ративних прав залежить від розміру часток та їх співвідношення [9]. В.І. Цікало послідовно доводить позицію про те, що набуття суб'єктивних корпоративних прав варто пов'язувати з майновою участю у формуванні статутного капіталу, та пропонує внести до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про ТОВ» положення про те, що кожен засновник товариства повинен повністю внести свій вклад у статутний (складений) капітал до дати державної реєстрації товариства та виключити ст. 15 цього Закону України [10, с. 51]. Підтримуючи наведене, варто додатково зауважити, що передумовою виникнення корпоративних прав учасника є його фактична участь у формуванні статутного капіталу товариства. ТОВ є об'єднанням капіталів, під час його створення кожний із засновників виділяє своє майно та передає його створюваній корпорації, тому для ТОВ як різновиду корпорації участь майном відіграє першорядне значення, отже, і участь в управлінні товариством має виникати після внесення вкладу до статутного капіталу товариства. Виникнення частки як об'єкта прав та її розмір є наслідком внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ. Несплачена частка не може бути об'єктом цивільного обороту та формою фіксації наявних в учасника корпоративних прав. Чинна ст. 96¹ Цивільного кодексу України також акцентує на тому, що корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи.

Визначення суб'єкта контролю також є важливим етапом сукупності правових прийомів, які становлять доктрину «проникнення під корпоративну вуаль», чи «проникаючої відповідальності», сутність якої в загальному вигляді можна пояснити як можливість використання кредиторами товариства відповідальності, що поширюється на майно учасників. Оскільки ТОВ є об'єднанням капіталів, учасник товариства має виконувати свої зобов'язання перед товариством, зокрема й ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції) у розмірі, у порядку та засобами, що передбачені установчим документом (ст. 117 Цивіль-

ного кодексу України). Виконання учасником обов'язків щодо внесення вкладу під час створення товариства та додаткових внесків у разі збільшення статутного капіталу спрямоване на формування статутного (складеного) капіталу, чим забезпечується, зокрема, реалізація принципу самостійної відповідальності товариства за його зобов'язаннями.

У вітчизняній правовій науці Ю.М. Жорнокуй порушує питання про перегляд принципу обмеженої відповідальності учасників за зобов'язаннями корпоративної організації та можливості застосування в українській правовій дійсності «проникнення за корпоративну вуаль». У ситуації взаємозв'язку та взаємної залежності, а іноді й єдності, фінансово-господарських інтересів товариства й учасника принциповим є встановлення контролюючої особи з метою покладення на неї відповідальності за дії товариства. Підставою для «проникаючої відповідальності» може також стати зосередження всіх часток участі в товаристві в руках однієї особи або групи пов'язаних осіб; наявність у товариства та його учасників тих самих посадових осіб; одночасна участь директорів та/або членів виконавчих органів корпорації у веденні справ корпорацій, партнерстві або індивідуальному підприємстві; використання корпорацією та її учасниками для власних правочинів тих самих організацій-посередників; використання корпорації суто з метою передачі товарів (виконання робіт, надання послуг) лише одній особі; порушення правил ведення справ стосовно економічно самостійних «взаємопов'язаних підприємств» (дочірніх компаній тощо). Учений зазначає, що згадані концепції потребують переосмислення окремих, здавалось би непорушних, «стійких» конструкцій, однією з яких є майнова відокремленість товариства та його учасника (ів). Водночас варто зважати не лише на об'єктивні чинники, на яких будується цивільне законодавство (справедливість, добросовісність і розумність), а й на суб'єктивні особливості – можливість використання конструкції юридичної особи її учасниками (акціонерами) з метою порушення прав та інтересів інших учасників цивільного обороту [11, с. 79–80].

Ступінь контролю учасника ТОВ залежить від величини його частки у статутному капіталі, адже обсяг корпоративних прав щодо управління товариством є пропорційним такій частці. Принцип пропорційності іманентно притаманний корпоративному праву і, незважаючи на відсутність текстуального закріплення в законі, завжди визнавався одним із ключових у корпоративному праві та виокремлювався науковцями. Корпоративні права зумовлені розміром частки, і здійснення учасниками корпоративних прав залежить від розміру часток і їх співвідношення [9]. На ступінь корпоративного контролю в ТОВ впливає не лише величина частки, яка належить учаснику, а й наявність диспозитивних положень статуту, які передбачають додаткові права учасників. Умовно можна виділити декілька груп диспозитивних положень статуту, які здатні впливати на ступінь корпоративного контролю: порядок визначення голосів у статутному капіталі ТОВ непропорційний частці учасника у статутному капіталі ТОВ (ч. 3 ст. 29 Закону України «Про ТОВ»); отримання згоди інших учасників чи ТОВ на перехід частки до учасників товариства чи третіх осіб (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про ТОВ»); реалізація права на вихід із товариства – статутом товариства може бути встановлено, що учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків, може вийти з товариства без згоди інших учасників (ч. 2 ст. 24 Закону України «Про ТОВ»); особливості здійснення переважного права покупця частки учасниками товариства – статутом товариства може встановлюватися інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства або ж може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права. Статутом також може бути передбачений обов'язок учасника товариства, який має намір продати частку (частину частки) третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або вилучені з нього

одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства (ч. 6 ст. 20 Закону України «Про ТОВ»); надання згоди на вчинення значних правочинів або правочинів, щодо яких є заінтересованість (ст. ст. 44–45 Закону України «Про ТОВ»). Серед указаних положень особливе значення мають конструкції, які пов'язані з визначенням порядку переходу частки до третіх осіб, що може свідчити про закритість товариства для потенційних інвесторів.

Отже, під корпоративним контролем можна розуміти цілеспрямований, організуючий і регулятивний вплив власника частки у статутному капіталі ТОВ за реалізації права на управління, який пропорційний розміру частки у статутному капіталі, об'єктом якого є господарська діяльність, формування виконавчих органів товариства й ухвалення локальних актів товариства учасника, згідно із законодавством України та відповідними локальними актами товариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/ed20170604#Text>.
2. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#n4416>.
3. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.
4. Смітюх А.В. Щодо визначення поняття та сутності корпоративного контролю. *Вісник Одеського національного університету*. Серія «Правознавство». Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2018. Т. 23. Вип. 1 (32). С. 42–48.
5. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми : монографія / О.А. Беяневич, А.В. Мякий. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.
6. Смітюх А.В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 561 с.
7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 р. №2275–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
8. Рішення Конституційного суду України від 5 лютого 2013 р. № 1-рп/2013 у справі № 1–3/2013 за конституційним зверненням ТОВ «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень ч. 4 ст. 58, ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13#Text>.
9. Беяневич О.А. Про визначення розміру статутного капіталу та визначення часток учасників ТОВ як способи захисту корпоративних прав. URL: <https://coordynata.com.ua/pro-viznacenna-rozmiru-statutnogo-kapitalu-ta-viznacenna-castok-ucasnikiv-tov-ak-sposobi-zahistu-korporativnih-prav>.
10. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав : монографія. 2-ге вид., перероб. і доп. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 590 с.
11. Жорнокуй Ю.М. Доктрина «проникнення за корпоративну вуаль»: основи вчень. *Форум права*. 2016. № 3. С. 75–81. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm 2016 3 15. pdf.